

EDOUARD BOURCIEZEN *HAUR PRODIGOAREN PARABOLA*: EDIZIO PALEOGRAFIKO KONPARATUA

Ekaitz Santazilia
(UPV-EHU)

Abstract

We report some mistakes found in the transcription of the French original text published together with the Basque translations in Gotzon Aurrekoetxea and Xarles Videgain's Haur Prodigoareen Parabola Ipar Euskal Herriko 150 bertsiotan (2004). We consider it important to let the researchers know precisely the model the Basque translators made use of around 1894. On the other hand, we want to report another transcription of the French text published by J. Vinson in RIEV, about which Aurrekoetxea and Videgain had no previous acquaintance. We thus present a paleographical edition of the text published around 1895, and compare it to Vinson's and Aurrekoetxea & Videgain's versions.

Sarrera¹

Gotzon Aurrekoetxea eta Xarles Videgainek 2004an *Haur Prodigoareen Parabola Ipar Euskal Herriko 150 bertsiotan* liburua kaleratu zuten. Bertan, Edouard Bourciez hizkuntzalariak 1895ean egindako lan baten berri eman zuten: Bourciezek Haur Prodigoareen Parabolaren bertsiot moldatu bat frantsesetik Gaskoniako herri askotako mintzaitetara itzularazi zuen, "Recueil des Idiomes de la Région de la Gasconne" lana burutzeko asmoz. Testuak gaskoieraz edo euskaraz bildu zituen tokian toki, eta azken hauek dira Aurrekoetxea eta Videgainek beren liburuan dakartzatenak; 150 euskal-itzulpen, alegia.

Informazio-iturri garrantzitsu honen metodologia ez da inondik ere hutsetik abiatzen. Dialektologia eta soziolinguistika lanetarako ohikoak izan ziren XIX. mendean horrelako itzulpen sistematikoak Frantzia; Bonaparterenak ezagunak zaizkigu. Napoleonen gobernuak, Inperioan zeuden hizkuntzek zuten hedadura eta hiztun kopurua neurtzeko ahaleginetan, horrelako bestelako lanak bultzatu zituen eta Haur Prodigoareen Parabola askotan erabili izan zen horrelako aferetan. Dударик gabe, tankera horretako lanik ezagunena Coquebert de Montbret aita-seekek XIX. mende hastapenean bultzatu zutena izan zen, zeinean besteak beste Lukasen ebanjelioko Haur Prodigoareen Parabola itzularaztea eskatzen baitzen (Oyharçabal 1992a, 1992b, 1994, 1995; Simoni-Aurembou 1989).

¹ Mila esker testu honen prestakuntzan horrenbeste lagundu didaten Gotzon Aurrekoetxea (UPV-EHU) eta Ricardo Gómez (UPV-EHU) irakasleei.

Baina gatozen Aurrekoetxea eta Videgainek egindako ediziora. Herriz herriko testuekin batera, Bourciezek itzularazi zuen frantsesezko testua transkribatu zuten. Transkribapen hori akasduna eta sobera fidela izan ez,² eta 1894ko jatorrizko testuaren eta Aurrekoetxea & Videgainen edizioaren artean gero aipatuko dugun beste edizio bat aurkitu izanak, testu guztiak kontuan hartzen dituen edizio berria egitera bultzatu gaitu. Edizio paleografikoa egin nahi izan dugu, Bourciezentzat itzulpenak egin zituztenek esku artean izan zuten frantsesezko testua ahal bezain modu fidelean ematea interesatzen baitzaigu, itzulpenetan aurkitzen diren hainbat ezaugarri eta joera azaltzeko bide izaki.

Testuak

Esan bezala, hiru dira edizio honetan kontuan hartu ditugun bertsioak. Bourciezek 1894an itzulia izan zedin banatu zuena hartu dugu oinarri gisa (hemendik aurrera *B* laburdura erabiliko dugu). Aurrekoetxea & Videgainen liburuak dakarren CDan aurkituko dugu *B*-ren digitalizazioa (Bourciez 2004). Liburu horretan berean bertsio horren transkribapena dator (2004: 421), baina gogoan izan ez dela sobera zehatza eta hutsak dituela: *A* laburdura egokituko diogu bertsio horri. Ustekabean eta duela gutxi agertu zitzaigun *RIE*Ven bosgarren alean Jules Vinsonek Bourciezen lanaren berri ematean egindako beste transkribapen bat (Vinson 1907: 630). Aurrekoetxea & Videgainek ez zuten hura ezagutzen, beraz beraien bertsioa argitaratu zutenean ez zuten kontuan hartzerik izan. Hori izanen da, hortaz, baliatuko dugun hirugarren testua, *V* laburduraz izendatua: baditu honek ere XIX. mendeko jatorrizkoarekin desberdintasunak. Bada, egia esan, testuaren laugarren bertsio bat, *RIE*Ven bertsio digitalari dagokiona, baina paperezko bertsioaren kopia den honek, OCR programa baten bidez egindako transkribapen mekanikoa den aldetik, akats tipografikoak baditu, ondorioz, baztertzea erabaki dugu, paperezko bertsioaren mesedetan.

Edizioari buruzko oharrak

Edizio paleografikoa egitea dugunez helburu, aurkezten dugun transkribapena jatorrizko testuari (*B*) atxiki zaio fidelki, izan ditzakeen hutsak zuzendu ez, baina aparatu kritikoa aipatu ditugularik. Barraren bidez (*/*) jatorrizko lerro banaketa adierazi dugu eta alboan dakarren zenbaki gainidatziak lerroa zenbatzen du, hortaz, zenbaketa ere, jatorrizko testuari so burutu dugu.

Aparatu kritikoa lehenik zenbaki bat aurkituko du irakurleak: lerroari dagokio. Horren ondotik aldaera bera dator: jatorrizko grafia eta puntuazioa atxiki dugu. Letra etzaneko laburdurek (*A* edo *V*) testuaren edizio bakoitzari egiten diote men, lehen azaldu dugun bezala. Kortxeteek ([]) gure iruzkinaren hasiera eta amaiera mugatzen dute. Hutsak deskribatzerako orduan, Alberto Blecua (1983) liburutik ateratako terminologia baliatu dugu. Lerro berean elementu bat baino gehiago iruzkindu dugunean, plika bikoitza erabili dugu beroriek bereizteko (||).

² Baliteke transkribapenean aurkitutako akats zenbait autoreek ezagutzen dituzten eta aipatu ditugun beste bertsioen interferentziaz gertatu izana, Videgainek berak aitortu duenez.

Edizioen arteko puntuazio sistemak ere konparatu ditugu eta emaitzak aparatu kritikoa daude ikusgai. Frantses grafiari dagokion bezala, jatorrizko testuan bi puntuak (:), puntu eta koma (;) eta galdera markak espazio baten bidez bereizten badira ere, *A* edizioan hori ez da sistematikoa eta *V*-n badira salbuespen batzuk. Horrek testuaren interpretazioan eraginik ez baitu, ez dugu aparatu kritikoa iruzkindu. Gauza bera egin dugu komatxoaren eta puntuaren arteko hurrenkerarekin: jatorrizko testuan eta *A*-n .» hurrenkera dugu, *V*-n ordea, » hurrenkera; hau ere ez da aparatu kritikoa sartu.

Azentuazio diakritikoari begiratu, esan beharrean gaude eskuartearen izan dugun *B* edizioaren digitalizazioaren kalitateak azentu grabearak (˘) eta zirkunflexuak (^) ongi bereiztea eta irakurtzea oztopatu dugula zenbaitetan. Hartara, beste edizioetako (*A* eta *V*) azentuazio sistema erabiltzea erabaki dugu, bi testuetan bat datozelako eta segur aski *B*-rena ere berdina izanen delako zalantzak sortu dizkiguten kasuetan ere, kon-tuan izanik *B* eta *V* garaikideak direla kasik. Azentuazio-zeinu diakritikoei begira, testuen arteko ezberdintasun bakarrak *V*-ren bertsio digitalean aurkitu ditugu, baina gogoan izan edizio hori alde batera utzi dugula, paperezko bertsioaren digitalizazio akasdua baita. Dударик gabe, azentuazio ezberdintasunok, lehen esan dugun bezala, informatika hutsei zor dizkiegu, OCR programaren akatsei, alegia.

Besterik ezean, sar gaitzen testuan:

L'Enfant Prodigue

1. Un homme n'avait que deux fils. Le plus jeune dit à son père: « Il est temps /² que je sois mon maître et que j'aie de l'argent. Il faut que je puisse m'en aller et que /³ je voie du pays. Partagez votre bien, et donnez-moi ce que je dois avoir. – Oui, mon /⁴ fils, dit le père; comme tu voudras. Tu es un méchant et tu seras puni. » Puis ouvrant /⁵ un tiroir, il partagea son bien et en fit deux portions égales. /⁶

2. Peu de jours après, le mauvais fils s'en alla du village en faisant le fier, et /⁷ sans dire adieu à personne. Il traversa beaucoup de landes, des bois, des rivières, et /⁸ vint dans une grande ville, où il dépensa tout son argent. Au bout de quelques mois, /⁹ il dut vendre ses hardes à une vieille femme et se louer pour être valet: on l'envoya /¹⁰ aux champs pour y garder les ânes et les boeufs. /¹¹

3. Alors, il fut très malheureux. Il n'eut plus de lit pour dormir la nuit, ni de /¹² feu pour se chauffer quand il faisait froid. Il avait quelquefois si grand faim qu'il /¹³ aurait bien mangé ces feuilles de choux et ces fruits pourris que mangent les porcs; /¹⁴ mais personne ne lui donnait rien. /¹⁵

4. Un soir, le ventre vide, il se laissa tomber sur un escabeau, regardant par la /¹⁶ fenêtre les oiseaux qui volaient légèrement. Puis il vit paraître dans le ciel la lune et /¹⁷ les étoiles, et se dit en pleurant: Là-bas, la maison de mon père est pleine de domes-

4. père: comme *A* || méchant, et *A*

5. le tiroir *A* [*Lectio faciliior* bidezko *immutatio* bat]

6. fier et *V*

7. rivières et *V*

9. loua *V* [Vinsonek infinitibozko forma testu osoan zehar agertzen den iraganaldi sinplearekin trukatu du, *lectio faciliior* bat eginez]

10. boeufs *A*

11. Alors il *A*

13-14. porcs. Mais *A* porcs, mais *V*

17. étoiles et *A* || pleurant: « Là-bas *V* [komatxo hauek egoki jarri ditu Vinsonek, baina ez diru itxi]

/¹⁸ tiques qui ont du pain et du vin, des oeufs et du fromage, tant qu'ils en veulent. /¹⁹
Pendant ce temps, moi, je meurs de faim ici. /²⁰

5. «Eh bien, je vais me lever, j'irai trouver mon père et lui dirai: Je fis un /²¹ péché, quand je voulus vous quitter. J'eus grand tort, et il faut que vous me punissiez, /²² je le sais bien. Ne m'appellez plus votre fils, traitez-moi comme le dernier de vos /²³ valets. Je fus coupable, mais je languissais loin de vous.» /²⁴

6. Le père était dans son jardin, finissant d'arroser ses fleurs: il visitait les /²⁵ pommiers et les raisins. Quand il vit venir sur le chemin son fils tout couvert de /²⁶ sueur et de poussière, traînant la jambe, il put à peine le croire. Il se demanda s'il /²⁷ fallait qu'il le punît ou qu'il lui pardonnât... Enfin, avec les larmes dans les yeux, il /²⁸ lui tendit les bras, et se jetant à son cou lui donna un gros baiser. /²⁹

7. Puis il fit asseoir son fils; il appela ses gens et les voisins: « Je veux l'aimer /³⁰ comme avant, le pauvre enfant, leur dit-il dès qu'ils furent assemblés. Il a été assez /³¹ puni: que personne maintenant ne lui fasse aucun reproche. Venez le voir; apportez- /³² lui vite une jolie veste, mettez-lui un anneau au doigt et des souliers neufs aux pieds. /³³ Vous pourrez aussi prendre des coqs, des canards, et amener un veau bon à tuer: /³⁴ nous allons boire, manger ensemble et faire une grande fête.» /³⁵

8. Les valets obéirent à leur maître et mirent une belle nappe sur la table. Au /³⁶ même moment, le fils aîné revenait de la chasse avec ses chiens: «Quel est donc ce /³⁷ bruit? s'écria-t-il en jurant. Je crois que vous chantez ici; il n'est pas trop tôt que je /³⁸ revienne. Etes-vous fou, mon père?» /³⁹

9. Non, mon fils, je ne le suis pas, répondit le vieillard. Si je fais cela, c'est /⁴⁰ que je suis plein de joie. Nous chantons et nous sommes heureux, car nous avons bien /⁴¹ de quoi. Que tu le veuilles ou non, il faudra que tu chantes toi aussi et que tu te /⁴² réjouisses avec nous, parce que ton frère qui était mort est revenu à la vie. C'est /⁴³ comme s'il venait de naître: hier était perdu, aujourd'hui le voilà retrouvé.»

Bordeaux. – Imp. I. Durand, rue Condillac, 20.

-
- 17-18. domestiques, qui ont V
18. oeufs A
20. Eh bien! je V || dirai: je V
21. péché quand AV || tort et V
24. fleurs; il V || visitait ses V [Lectio *facilior* bidezko *immutatio*, nonbait Vinsonentzat egokiagoa izanen zen izenordain posesiboa erabiltzea]
25. ses raisins V [ibid]
27. pardonnât. Enfin V
28. bras, et, se jetant V || cou, lui V || cou il lui donna A
29. ses gens et ses voisins A [Immutatio bat, aurean duen izenordain posesiboaren erruz] || «je veux A
30. dit-il, dès V || rassemblés A [Antzeko esanahidun hitzen arteko *immutatio*]
32. mettez-lui A [Informatikak eragindako huts tipografikoa]
33. pouvez V [Immutatio bat. Testuinguruak hala beharturik, *lectio facilior* bat egon da, geroaldiko formaren ordez orainaldikoa egokiagoa zelakoan] || tuer; V
37. bruit? » s'écria-t-il V [Vinsonek egindako zuzenketa egokia, kontuan izanik igorle aldaketa da-goela] || jurant, je V
38. Etes-vous devenu fou A [Lectio *facilior* bidezko hutsa, antzeko esanahia duten egituren artean]
39. pas, lui répondit A || cela; c'est V
40. heureux car V
41. chantes, toi V || toi aussi, et V
42. frère, qui V || mort, est V
43. hier, A || hier, il était AV || était mort, aujourd'hui A [Dudarik gabe, *immutatio* bat da, kontuan izanik aurreko lerroan (42.ean) antzeko egitura dugula]

Bibliografia

- Aurrekoetxea, G. & X. Videgain (arg.), 2004, *Haur Prodigaren parabola Ipar Euskal Herriko 150 bertsiotan*, ASJUren Gehigarriak XLIX, UPV-EHU, Bilbo.
- Blecu, A., 1983, *Manual de crítica textual*, Castalia, Madril.
- Bourciez, E., 2004 [1894], “L’Enfant Prodigue”, in Aurrekoetxea & Videgain (arg.), 2004, CDa.
- Oyharçabal, B., 1992a, “Euskararen mugez egin lehen mapak (1806-1807)”, in *Luis Villasanteri omenaldia*, Iker-6, Euskaltzaindia, Bilbo, 349-366.
- , 1992b, “Lehenbiziko inkesta geo-linguistikoak Euskal Herrian frantses lehen Inperioren denboran: ipar aldean bildu dokumentuak”, in *Nazioarteko Dialektologia biltzarra. Agiriak*, Iker-7, Euskaltzaindia, Bilbo, 285-298.
- , 1994, “Les documents recueillis lors des enquêtes linguistiques en Pays Basque durant la période révolutionnaire et le Premier Empire”, in J. B. Orpustan (arg.), *La révolution française dans l’histoire eta la littérature basques du XIXème siècle*, Izpegi, Baigorri, 62-119.
- , 1995, “Euskararen mugak hego aldean 1807.ean: Coquebert de Montbret-ek bildu dokumentuak”, in R. Gómez & J. A. Lakarra (arg.), *Euskal Dialektologiako kongresua (Donostia, 1991ko Irailak 2-6)*, ASJUren Gehigarriak XXVIII, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Simoni-Aurembou, M.-R., 1989, “La couverture géolinguistique de l’Empire français: l’enquête de l’enfant prodigue”, in *Espaces Romains: Études de dialectologie et de géolinguistique offertes à Gaston Tuaille*, Université Sthendal-Grenoble, Grenoble, II, 114-135.
- Vinson, J., 1907, “Spécimens de variétés dialectales basques”, *RIEV* I: 5, 627-633. Bertsiotik digitala: On line PDF: <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/01627633.pdf> [kontsulta: 2008-01-18].